

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Т.И. Социальная психология. – М.: Наука, 1994.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение. 1968. – 464 с.
3. Бондарчук О.І. Сім'я як осередок соціалізації дитини // Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах. – К.: АЛД, 1998.
4. Боришевський М. Сім'я ростить громадянина. – Київ, 1982. – 130 с.
5. Грецов А.Г. Практическая психология для подростков и родителей. – СПб.: Питер, 2006. – 224 с.
6. Дружинин В.Н. Теретическая типология моделей семьи. (Серия “Психология семейных отношений”). Самара: Издательский Дом “Бахрах-М”. 2002.
7. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
8. Кон И.С. Открытия “Я”. – М.: Политиздат, 1978.
9. Кон И.С. Психология старшеклассника: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с.
10. Корнев М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: Підручник. – К., 1995. – 304 с.
11. Макаренко А.С. Книга для родителей. – М.: Педагогика, 1983. – 160 с.
12. Хьел Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб., 1997.

УДК 37.06:372.31:316.62

О.Є. Панагушина

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Стаття присвячена дослідженню проблеми виховання у підлітків особистісної якості відповідальності в умовах їхньої діяльності в молодіжній організації.

The article is devoted to the research of the bringing-up of teenagers with the specific features of responsibilities in the conditions of their activities within the youth organizations.

Зміни в суспільстві, зміни поколінь призводять до змін у свідомості молоді й підлітків, що суттєво відбиваються на процесі їх соціалізації. На тлі кардинальних суспільно-політичних змін в українському соціумі особливо гостро постає проблема виховання у дітей підліткового віку суспільно важливих особистісних якостей, що, безумовно, є одним з пріоритетних завдань соціальної педагогіки. При цьому зауважимо, що виховний процес багато в чому залежить не тільки від суспільних, культурних умов. Вагомий вплив на нього справляє й державна соціально-педагогічна політика, соціальне середовище та інформаційне оточення. Як зазначає С.Кушнар'єв, "...вплив ЗМІ на людину починається з раннього віку і продовжується все життя. По суті в сучасному світі ЗМІ взяли на себе значну частину функцій з формування свідомості людей, виховання їх поглядів, ідей, звичок тощо [3: 26]".

Складна соціально-економічна і морально-політична криза та життєві негаразди, які охопили не тільки нашу країну, а й всю планету, суттєво позначилися на розумінні юними відповідальності. Зазначене ставить перед педагогічною наукою нові завдання щодо вирішення проблеми виховання в підростаючого покоління почуття відповідальності, зокрема, й в соціалізаційному процесі молодіжних організацій.

Сьогодні особливу значимість для розуміння сутності поняття "відповідальність" мають праці: філософів (І.Кант, М.Бердяєв, Л.Сохань, Е.Фромм та ін.); дослідників етики (А.Гусейнов, В.Малахов, Г.Йонас); психологів (І.Бех, Л.Виготський, Г.Костюк та ін.); педагогів (А.Макаренко, В.Сухомлинський, В.Оржеховська та ін.); соціологів (Л.Буєва, П.Мінкіна, М.Лукашевич та ін.), однак практичний бік розв'язання цієї проблеми, насамперед, щодо виховання відповідальності в процесі соціалізації підлітків у діяльності

молодіжних організацій, має обмежену розробленість, що й спонукало до визначення мети статті.

Розглядаючи у широкому розумінні поняття "відповідальність", звернемося до наявного наукового фонду. Наприклад, М.Ярмаченко так трактує це поняття, "відповідальність – необхідність, обов'язок відповідати за свої дії, вчинки [5: 90]".

Своє бачення відповідальності подає С.Карпенчук, яка вважає, що це "властивість особистості, яка характеризується прагненням і умінням оцінити свою поведінку з точки зору користі чи шкоди для суспільства, поєднувати свої вчинки з вимогами, що існують у суспільстві, нормами, законами, умінням співвідносити потреби з реальними можливостями [2: 288]".

"Відповідальність як особистісна риса є складним соціально-моральним утворенням, зумовлюється розвитком свідомості та самосвідомості учнів, включенням їх у різноманітні види пізнавальної і предметно-перетворювальної діяльності " – визначає В.Тернопільська [10: 7].

У словнику-довіднику для соціальних працівників та соціальних педагогів значиться, що "відповідальність – категорія етики, права, що відображає соціальне і морально-правове ставлення особистості до суспільства (людства у цілому; характеризується виконанням морального обов'язку і правових норм) [8: 41]".

Сучасний словник з педагогіки визначає відповідальність як "здатність особистістю розуміти відповідність результатів своїх дій поставленим цілям, прийнятим у суспільстві або в колективі нормам, у результаті чого виникає відчуття причетності до загальної справи, а при не відповідності – відчуття не виконаного обов'язку [9: 550]".

Отже, відповідальність як якісна характеристика ставлення особистості до власного слова, діла і його наслідків вбирає в себе почуття надійності і обов'язковості.

Спираючись на вищевикладене, обґрунтуємо рівні якісних характеристик відповідальності як однієї із суспільно важливих особистісних якостей, що впливає на успішність соціалізації. Отже, низькому рівню властиві нижче означені характеристики: підліток не усвідомлює своєї відповідальності за свої вчинки та дії, доручену справу; у дитини підліткового віку відсутні почуття взаємодії та відповідальності перед членами колективу; підліток недбало виконує свої обов'язки та зобов'язання, не звертає увагу на пропозиції інших, не має звички доводити почату справу до кінця; дитина не звертає увагу на те, наскільки її поведінка є корисною чи шкідливою для суспільства, не замислюється над тим, чи відповідають її вчинки існуючим вимогам, нормам, законам, не співвідносить свої потреби з реальними можливостями.

Середній рівень відповідальності характеризується наступним чином: підліток певною мірою усвідомлює відповідальність за свої вчинки та дії, за доручену справу; у нього наявне почуття взаємодії, відповідальності перед членами колективу, але свої обов'язки, внесені пропозиції, зобов'язання він виконує не завжди, не завжди доводить почату справу до кінця; в окремих випадках підліток прагне оцінити свою поведінку з точки зору користі чи шкоди для суспільства, порівняти свої вчинки з існуючими вимогами, нормами, законами, а потреби – з реальними можливостями.

Високому рівню відповідальності притаманні такі характеристики: підліток завжди усвідомлює відповідальність за свої вчинки та дії, за доручену справу; у нього наявне почуття взаємодії, відповідальності перед членами колективу; дитина підліткового віку сумлінно виконує свої обов'язки та зобов'язання, бере до уваги слушні пропозиції, запропоновані іншими, має звичку доводити почату справу до кінця; свою поведінку підліток завжди оцінює з точки зору користі чи шкоди для суспільства, свої вчинки поєднує з існуючими вимогами, нормами, законами, а потреби співвідносить з реальними можливостями. Вище визначені характеристики сформованості особистісної якості відповідальності доречно використовувати під час проведення діагностики рівня соціалізації підлітків, результати якої дозволять розробити стратегію і тактику виховання у підлітків

відповідальності в умовах їх діяльності в молодіжній організації, а також стануть у нагоді при підбитті підсумків соціалізаційної діяльності.

Відповідальність як якість особистості, на думку вчених, (І.Бех, М.Савчин та ін.) має складну структуру, яка включає когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінковий компоненти. В основі когнітивного компоненту відповідальності – усвідомлення підлітками норм, обов'язків, власних потреб, ціннісних орієнтацій. Основним осмисленням та джерелом мотивації і відповідної поведінки є самоствердження, самореалізація, самовираження під час виконання завдань, доручень чи обов'язків.

Принагідно зауважимо, що саме в підлітковому віці виникають протиріччя між потребою самопізнання, або пізнання оточуючого світу за допомогою інших, бажання займатися різноманітною діяльністю і розвитком вольових якостей для досягнення цього. Це зумовлює спрямування діяльності молодіжної організації (керівників і активу, психолого-педагогічної групи тощо) на спонукання підлітками зусиль необхідних для реалізації власних можливостей, до розвитку себе як суб'єкта відповідальності.

На жаль, сьогодні існують протиріччя між потребою підлітків включитися в цікаву суспільно корисну діяльність і відсутністю реального поля такої діяльності, що можна деякою мірою виправити, якщо налагодити взаємодію школи з молодіжними організаціями. Доречно також встановити ділові, дружні, тісні зв'язки з сім'ями, різними молодіжними організаціями (клубами, фан-клубами, спілками, федераціями) та громадськими об'єднаннями (наприклад, зі спілкою письменників, організаціями ветеранів Великої Вітчизняної війни чи Афганістану, патріотичного виховання та ін.), культурно-мистецькими установами (музеями, бібліотеками та ін.), що дозволить суттєво урізноманітнити і розширити діяльнісне поле.

Зважаючи на специфіку підліткового віку, перевага має надаватися таким психолого-проникаючим методам роботи з підлітками як: бесіда, метод прикладу, вплив громадської думки, доручення, заохочення, а також доречно застосовувати різні форми соціально-педагогічної роботи: зустрічі з видатними людьми, конкурси, туризм, виставки, екскурсії, походи, колекціонування, аукціони, фотографування тощо. Слушно, щоб кожний захід завершувався підбиттям підсумків, розглядом досягнень і помилок, заохоченням підлітків до подальшої роботи. Наприклад, після проведення фотоконкурсів доречно влаштовувати виставки кращих робіт та ін.; туристичні походи мають стати підґрунтям для наступної розробки туристичних маршрутів для юних; пошуково-дослідницька робота – знайти продовження в підготовці експонатів, відповідних публікацій в засобах масової інформації, виданні інформаційних буклетів та ін. При цьому важливо впливати на свідомість, почуття та волю дітей, надаючи пріоритет загальновідомим і апробованим методам: організація суспільно корисної діяльності; формування досвіду суспільної поведінки; виховання почуття відповідальності перед членами молодіжної організації, педагогами з якими співпрацюють, батьками, за результати своєї діяльності.

Включення підлітка у різноманітну пізнавальну, предметно-перетворювальну суспільно корисну діяльність в умовах молодіжної організації, позитивний вплив на його свідомість ситуації успіху – найефективніший шлях попередження негативних тенденцій в поведінці підлітка, його моральному розвитку. До того ж, позитивні переживання підлітка підвищують його самооцінку, додають впевненості щодо власних сил і можливостей, стимулюють до нових ідей, планів, досягнень, підвищують рівень відповідальності за виконання індивідуального завдання чи спільної справи. Здатність індивіда обдумувати свої вчинки і відповідати за них, здатність управляти своєю поведінкою і діяльністю, на думку С.Рубінштейна, це важливі характеристики рівня психічного розвитку особистості [7], її успішної соціалізації. Простежуючи взаємозв'язок між соціалізацією і діяльністю М.Лукашевич підкреслює, що соціалізація відбувається тим успішніше, чим активніше участь індивіда в творчо-перетворювальній суспільній діяльності [4: 42]. Отже, спеціально організована діяльність підлітків у молодіжній організації справляє виховуючий вплив на їхні особистісні якості й властивості, на діяльнісне включення в соціальне середовище.

Розглядаючи сутність впливу соціально-педагогічної діяльності молодіжної організації на виховання в підлітків відповідальності, слід звернути увагу на особистісні цілі, мотиви, потреби, інтереси підлітків. Мотив участі підлітка в діяльності молодіжної організації – це, перш за все, забезпечення власних потреб, інтересів, задоволення уподобань і захоплень. Тому алгоритм проектування різних форм діяльності підлітків у молодіжному об'єднанні доцільно визначати: цільовою групою (з урахуванням особливостей та потреб цієї групи); кінцевою метою, для досягнення якої кожна з форм використовується як різновид інструментів соціально-педагогічної роботи (підвищення рівня інформованості щодо певної проблеми, закріплення набутих знань, вироблення й розвиток умінь і навичок тощо); різновидами форм (способи реалізації мети через діяльність); змістом (яким наповнюється форма організації діяльності з урахуванням визначеної мети та складу цільової групи); назвою, оформленням; рамковими умовами (стан приміщення, наявність необхідних матеріалів, обладнання, час початку, закінчення, тривалість тощо).

Досить помітно на виховання відповідальності впливає, на нашу думку, метод зворотного зв'язку. Сутність його полягає в тому, що діти, спостерігаючи за поведінкою однолітків і старших товаришів у процесі здійснення різноманітної суспільно корисної роботи, формують власне судження про те, як інші сприймають інформацію, діють і, відповідно, корегують власну думку, поведінку, діяльність.

Підліток, виступаючи суб'єктом своєї діяльності, вибирає цікаву для нього справу, заняття. Самостійний вибір предмета діяльності являє собою вияв психічної активності як результат інтеріоризації зовнішніх факторів через мотиваційно-потребну сферу особистості [6: 151]. Різноманітність видів діяльності в молодіжній організації, її специфіка, своєрідність позиції підлітка як суб'єкта соціалізації, створюють сприятливі умови для вибору кожним із них оптимальних способів докладання своїх сил до спільної справи, розкриття й розвитку своїх здібностей та інтересів. Гуманізм колективної діяльності, що обумовлює вияви кращих рис особистості і її особистісних якостей, об'єктивна свобода вибору дій, що розвивають почуття особистої відповідальності за спільну справу – сприяють піднесенню особистості підлітка на соціальному рівні. Поєднання пізнання і розваги, яким наповнена діяльність молодіжного об'єднання – це творчість, що виробляє продукт людської діяльності, і яка здатна породжувати нові матеріальні й духовні цінності суспільного значення [1]. При цьому звернемо увагу на те, що в процесі організації спільної суспільно корисної діяльності підліток має виступати не тільки вихованцем, а й активним виконавцем або ініціативним співавтором її реалізації. Влучне, корисне заповнення вільного часу дитини підліткового віку різноманітною цікавою, захоплюючою, вдало педагогічно зкоординованою діяльністю в молодіжній організації – є певним комплексом освітньо-виховних засобів, що обумовлюють поступальне розгортання системи життєдіяльності підлітка в контексті його провідної на даний період діяльності. Це дозволяє розвивати у підлітків здатність розуміти відповідність результатів своїх дій поставленим цілям, наслідком чого стає поглиблення відчуття причетності до загальної справи та відповідальності за її результати.

І на сам кінець, увиразнимо, що в процесі виховання в підлітків суспільно важливих особистісних якостей набуває пріоритетності взаємодія школи і молодіжних організацій, соціально-педагогічна діяльність яких разом з сім'єю є важливим джерелом розв'язання обумовленої проблеми. З огляду на ключове значення цих інституцій в означеному процесі, саме в такому руслі варто сфокусувати подальший науковий пошук.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гурьянова М.П. Сельская школа и социальная педагогика: пособие для педагогов. – Мн.: Амалгфея, 2000. – 448 с.
2. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. – К.: Вища шк., 1997. – 304 с.
3. Кушнар'ов С.В. Вплив засобів масової інформації на формування правосвідомості неповнолітніх: зарубіжний та вітчизняний досвід / С.В. Кушнар'ов // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – Луганськ, 2009. – Вип. 2. – С. 24-31.

4. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посіб. / Микола Петрович Лукашевич. – К.: ІЗМН, 1998. – 112 с.
5. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
6. Плоткин М.М. Социальное воспитание школьников: [монография] / М.М. Плоткин. – М.: Изд-во Инс-та педагог. социальной работы, 2003. – 200 с.
7. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. отв. ред. Е.В. Шорохова. – М.: Педагогика, 1976. – 416 с.
8. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / за заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової; Україн. держ. центр соц. служб для молоді України. – К., 2000. – 258, [2] с.
9. Современный словарь по педагогике / автор-сост. Рапацевич Е.С. – Мн.: "Современное слово", 2001. – 925, [3] с. – (Справочное издание).
10. Тернопільська В.І. Формування соціальної відповідальності старшокласників у позанавчальній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 "Теорія і методика виховання". – К., 2003. – 20 с.

УДК 371.54

Т.М. Турчанова

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті шляхом вивчення та систематизації наукових досліджень у галузі соціально-педагогічної політики в установах пенітенціарної системи виділено та описано специфічні закономірності педагогічного процесу в закладах пенітенціарного профілю.

In article by studying and ordering of scientific researches in the field of a socially-pedagogical policy in imprisonment places it is allocated and described specific laws of pedagogical process in establishments penitential a profile.

Постановка проблеми. Будь-яке покарання має певну конкретну мету. Пенітенціарна педагогіка щодо визначення мети діяльності установ виконання покарань орієнтується на те, що кримінальне покарання не тільки карає за скоєний злочин, але регламентує порядок і умови виконання та їх відбування з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдській або такій, що принижує гідність, поведінці із засудженими.

Мета завжди розглядається в тісному взаємозв'язку зі змістом, завданням та заходами, що в сукупності становлять педагогічний процес.

До проблеми виховання і виховного впливу зверталось багато відомих учених. Серед них А.Макаренко, В.Сухомлинський, В.Бойко, О.Бондаренко, Д.Воронін, М.Головкова, С.Карпенчук, А.Коробченко, М.Красовицький, Л.Москалева, Є.Натанзон, М.Окса, М.Фіцула та інші. Але проблемі розкриттю особливостей сучасного педагогічного процесу в установах пенітенціарної системи на науковому рівні приділено незначну увагу, тому дана наукова стаття видається актуальною.

Об'єкт статті – педагогічний процес в установах виконання покарань. *Предмет наукової статті* – педагогічна система в закладах пенітенціарного профілю.

Мета статті: шляхом вивчення та систематизації наукових досліджень у галузі соціально-педагогічної політики в установах пенітенціарної системи виділити та описати специфічні закономірності педагогічного процесу в закладах пенітенціарного профілю.

Науковці одноставні в думці, що процес виховання слід розуміти як передачу суспільно-історичного досвіду новим поколінням з метою підготовки їх до суспільного